

Іванов Є.І.

*кандидат економічних наук,
начальник відділу аналізу і прогнозування міжнародної торгівлі
Державний науково-дослідний інститут інформатизації
та моделювання економіки*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-294-7-2>

ПІДСУМКИ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ ТОВАРАМИ У 2022 РОЦІ

Зовнішньоторговельний оборот України у 2022 році скоротився на 29,4%. Товарний експорт зменшився на 35,1% у вартісному вираженні та на 40,1% – за індексом фізичного обсягу; імпорт зменшився на 24,1% та 44,7% відповідно. З цієї динаміки простежується зростання світових цін на продукцію, що становить основу зовнішньої торгівлі України, хоча ціни на імпорт у цілому зросли більше ніж на експорт. Відтак ціновий індекс умов торгівлі знизився до найнижчого з часів глобальної фінансово-економічної кризи рівня у 78,9%. Дефіцит торгівлі товарами сягнув 11,1 млрд дол. США, тоді як у 2021 р. він склав 4,8 млрд [1].

Унаслідок російського вторгнення український експорт скоротився за всіма ключовими товарними групами. Найбільше постраждала металургія: вартісні обсяги експорту недорогоцінних металів і виробів з них впали на 67,5%, фізичні – на 70,8%. Найбільші виробничі потужності – «Азовсталь» та металургійний комбінат імені Ілліча – були повністю зруйновані. Низка металургійних заводів призупинили виробництво через безпосередню близькість до бойових дій. Решта компаній галузі були змушені шукати нові шляхи постачання своєї продукції на зовнішні ринки через блокаду чорноморських портів (на морський транспорт припадало до 80% експорту чорних металів з України). Оскільки металургійна галузь України значною мірою орієнтована на експорт, виробництво заліза і сталі впало на 70,1% з 21,4 млн до 6,3 млн т. У переліку найбільших виробників сталі у світі Україна опустилася з 14-го на 25-е місце [2].

Вітчизняний експорт залізних руд і концентратів зменшився на 45,9% з 44,4 млн до 24,0 млн т. У 2021 р. ключовим ринком збуту цієї продукції залишався Китай, на який припало 42,9% (19,3 млн т) українського експорту залізної руди. Втім у 2022 р. відбулася переорієнтація на ринок ЄС, куди спрямовано 12,9 млн т залізорудної сировини, тоді як до Китаю – всього 4,4 млн т. Падіння експорту цієї продукції переважно зумовлено впливом двох чинників: обмеження у доступі до морських перевезень і зниження світових цін. Середньорічна вартість експорту однієї тонни залізної руди у 2022 р. знизилась на 21,9% зі 155,5 до 121,5 дол. США; до Китаю руда постачалася за середньою ціною у 85,5 дол. США/т.

Зменшення експорту продовольства було менш істотним. Експорт зернових скоротився на 24,1% у фізичних обсягах та на 26,2% – у вартісних. Експорт олії з соняшнику зменшився на 16,4% у фізичних обсягах й на 15,5% – у вартісних. Експорт соєвої олії знизився тільки на 1,7% у фізичних обсягах, а у вартісних зріс на 3,2%. Від початку широкомасштабного вторгнення український експорт зернових й олійних культур та рослинних олій обірвався так само, як і експорт інших товарів, що переважною мірою покладался на морський транспорт. Однак, завдяки створенню «зернового коридору» в рамках Чорноморської зернової ініціативи після понад чотирьох місяців блокади, річне падіння українського експорту найважливіших продовольчих товарів у підсумку було некритичним, а експорт кукурудзи навіть дещо зріс (табл. 1).

Створення «зернового коридору» – прямий наслідок значної ролі України у світовій торгівлі продуктами харчування: у 2021/22 маркетинговому році на неї припало 46% світового експорту соняшникової олії, 17% експорту ячменю, 12% експорту кукурудзи та 9% експорту пшениці. Дані табл. 1 наочно демонструють, наскільки «зерновий коридор» допоміг відновити експорт продовольства з України, починаючи з серпня. Певною мірою уникнути блокади чорноморських портів, безсумнівно, допомогло використання залізниці з метою доставки зерна до портів ЄС (так звані «Смуги солідарності»). Проте саме відкриття «зернового коридору» через Чорне море стало вирішальним

кроком до подолання дефіциту продовольства на глобальному ринку. На це чітко вказує динаміка цін: у березні 2022 року ціна на пшеницю злетіла з 390,5 до 486,3 дол. США за тонну, у травні вона сягнула 522,3 дол. США/т, а в серпні знизилася до 382,9 дол. У той же період ціна тонни кукурудзи спершу зросла з 292,6 до 348,2 дол. США, потім знизилася до 289,8 дол. [4].

Таблиця 1

**Щомісячний експорт деяких продовольчих продуктів
з України у 2022 р., тис. т**

	Кукурудза	Пшениця	Ячмінь	Соняшникова олія
Січень	4 503,5	1 148,9	285,6	611,8
Лютий	4 913,0	1 511,3	155,0	418,0
Березень	176,6	33,2	6,6	29,1
Квітень	601,0	9,2	11,8	129,6
Травень	959,3	43,5	11,6	202,7
Червень	1 013,8	138,4	26,0	267,5
Липень	1 098,6	411,8	183,1	306,9
Серпень	1 850,7	899,6	206,8	390,6
Вересень	2 260,0	1 906,5	397,4	566,8
Жовтень	2 316,6	1 979,5	383,5	433,2
Листопад	2 024,0	1 581,4	296,1	466,4
Грудень	3 261,4	1 554,6	179,0	467,8
Січень-грудень 2022	24 978,5	11 218,0	2 142,4	4 290,3
Січень-грудень 2021	24 674,9	20 071,3	5 656,3	5 132,1
Річний приріст, %	1,2	-44,1	-62,1	-16,4

Джерело: [3]

Окрім кукурудзи та соєвої олії, Україні у 2022 р. вдалося збільшити експорт інших сільгосппродуктів. Скорочення виробництва соняшникової олії спонукало аграріїв збувати насіння соняшнику, його експорт досяг історичного максимуму в 2,75 млн т. Завдяки тому, що рентабельність експорту олійних культур є більш стійкою до зміни способу транспортування, Україна також наростила експорт сої на 81,6% до 2,0 млн т, посівши восьме місце серед найбільших експортерів сої у світі, та насіння ріпаку на 16,6% до 444,6 тис. т. Щедрий урожай і переорієнтація на ринок ЄС сприяли збільшенню вітчизняного

експорту свіжих яблук і груш на 64,0% до 46,8 тис. т. Також незначно зріс експорт горіхів, картоплі та сорго.

Слід зазначити, що ЄС з червня 2022 року тимчасово скасував бар'єри для імпорту з України, зокрема залишкові ввізні мита на промислові товари, тарифні квоти на харчову і сільськогосподарську продукцію, а також антидемпінгові та захисні заходи щодо деяких виробів із сталі. Тоді як знаття мит, антидемпінгових та захисних заходів не дало відчутних результатів, скасування тарифних квот підштовхнуло деяких українських товаровиробників збільшити поставки до ЄС, особливо тих, для яких ставки мит поза квотами становили відчутну перешкоду для доступу на європейські ринки. Так, Україна експортувала до ЄС 152,5 тис. т цукру, хоча у попередні роки його експорт до ЄС не перевищував тарифну квоту в 20,7 тис. т. Загальний експорт цукру з України у 2022 р. збільшився більш ніж у сім разів, сягнувши 181,0 тис. т. Так само скасування тарифних квот активізувало вітчизняний експорт яблучного соку, вершкового масла й етанолу.

Загалом структура товарного експорту України змінилась у бік збільшення частки продуктів харчування та сільськогосподарської продукції з близько 40% до 53% у 2022 р. Частка недорогоцінних металів та виробів з них зменшилася з 23,5% до 13,6%; частка мінеральних продуктів – з 12,4% до 9,8%. За попередніми оцінками, у 2022 р. український експорт сировинної продукції скоротився на 8,4 млрд дол. США, в той час як експорт промислових товарів – на 15,4 млрд дол.

Що стосується імпорту, падіння обсягів зафіксовано в усіх основних групах товарів, за кількома винятками, безпосередньо пов'язаними з війною та реакцією уряду на неї. По-перше, імпорт пального зріс у вартісному обсязі на 59,9% до 8,66 млрд дол. США, хоча зменшився у фізичному обсязі на 17,0%, склавши 7,3 млн т. Раніше Україна імпортувала нафтопродукти переважно з Білорусі та Росії. У 2021 році на Білорусь припадало 44,1% українського імпорту палива, на Росію – 24,0%. Припинення імпорту з цих країн і знищення єдиного в Україні діючого нафтопереробного заводу призвели до дефіциту бензину і нарощення поставок пального з ЄС (імпорт зріс майже вдвічі

порівняно з попереднім роком до 3,75 млн т, а у вартісному обсязі – у 3,3 рази до 4,8 млрд. дол. США), Індії (імпорт зріс втричі у фізичному обсязі до 767,4 тис. т, і майже всемеро – у вартісному до 1,0 млрд дол. США), Ізраїлю (імпорт склав 150,1 тис. т на суму 175,6 млн дол. США, що втричі більше за обсягом і в п'ять разів за вартістю ніж у 2021 р.) [3].

По-друге, у відповідь на економічний шок унаслідок широкомасштабного вторгнення уряд України радикально лібералізував імпорт, починаючи з квітня 2022 р. Зокрема, було істотно спрощено митні процедури, призупинено сплату імпортного ПДВ, акцизного збору і ввізних мит, скасовано митний огляд, фіто-санітарний контроль та інші заходи нетарифного регулювання [5]. Це значною мірою стимулювало імпорт легкових автомобілів, розмитнення яких в Україні збільшує вартість ввезених авто приблизно у 1,5 рази. Імпорт за кодом HS 8703 «Автомобілі та інші моторні транспортні засоби, головним чином призначені для перевезення людей» вже у квітні досяг обсягів, які спостерігалися до широко-масштабного вторгнення (32,8 тис. од.), у травні сягнув 95,5 тис. од., у червні – 103,0 тис. од. Для порівняння, у травні 2021 р. Україна імпортувала 48,8 тис. авто, у червні – 55,0 тис. Нарощення імпорту спричинило стрімке зростання дефіциту торгового балансу, в результаті чого було прийнято рішення повернути торгові бар'єри. Як наслідок, імпорт легкових авто у липні знизився до 14,4 тис. од., а в наступні місяці 2022 р. становив від 17,0 до 20,7 тис. од. Річний імпорт легкових автомобілів в Україну зменшився на 37,0% за обсягом і на 32,8% за вартістю.

По-третє, масові ракетні обстріли енергетичної інфраструктури призвели до стрімкого зростання імпорту електрогенераторних установок. Протягом січня-вересня 2022 р. Україна імпортувала в середньому 14,0 тис. електрогенераторів з бензиновими двигунами (HS 8502 11-20) на місяць. У жовтні цей імпорт зріс до 71,8 тис. од., у листопаді – до 155,3 тис. од., у грудні – до 290,0 тис. од. Загалом імпорт електрогенераторних установок в Україну у 2022 р. склав 643,1 тис. од., що вдесятеро більше, ніж у попередньому році.

Література:

1. Індеси фізичного обсягу, середніх цін та умов торгівлі у зовнішній торгівлі України товарами у 2022 році / Державна служба статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua/>
2. Колісніченко В. Глобальний випуск сталі в грудні 2022-го скоротився на 10,8% р./р. URL: <https://gmk.center/ua/news/globalnij-vipusk-stali-v-grudni-2022-go-skorotivsya-na-10-8-r-r/>
3. Free access to detailed global trade data / UN Comtrade Database. URL: <https://comtradeplus.un.org/>
4. Infographic – Ukrainian grain exports explained / European Council. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/ukrainian-grain-exports-explained/>
5. Скрипник С.В., Процевят О.В., Воронова О.В. Особливості регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 38. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1308/1262>